

УДК 378:159.9

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

Олексій Языкoв,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри фізико-математичних дисциплін
Національного університету цивільного захисту
України (м. Харків, Україна)*

Маріанна Горонескуль,

*викладач кафедри фізико-математичних дисциплін
Національного університету цивільного захисту
України (м. Харків, Україна)*

У статті досліджуються основні причини виникнення конфліктної взаємодії в системі міжособистісних стосунків між студентами. Визначено класифікацію конфліктів та встановлено сфери виникнення конфліктів у студентів.

Ключові слова: конфлікт, конфліктність, конфліктна поведінка, міжособистісні стосунки між студентами.

У сучасних умовах все сильніше зростає роль суб'єктивного чинника у соціальному житті суспільства, ускладнюються взаємозв'язки в навколишньому предметному, соціальному та організаційно-виробничому середовищі, протиріччя, що виливаються в міжособистісні конфлікти. Дана тенденція виступає підставою до вивчення конфліктної взаємодії в системі міжособистісних стосунків між студентами. У зв'язку з цим значно підвищується актуальність дослідження поведінкових стереотипів, опосередкованих індивідуально-особистісними та статевими відмінностями, в міжособистісних конфліктних взаємодіях у студентському середовищі.

Життєва практика показує, що конфлікт є невід'ємною складовою людських відносин, а конфліктна взаємодія передбачає протиставлення сторін, певні дії, спрямовані один проти одного. Такі вчені, як М.Вебер, Р. Дарендорф, Г. Зіммель стверджують, що їх причинами можуть бути самі різні проблеми: матеріальні ресурси, найважливіші життєві установки, владні повноваження, статусно-рольові відмінності в соціальній структурі, особистісні (емоційно-психологічні) відмінності тощо. В міжособистісних відносинах студентів конфлікт, по своїй суті, є одним з видів соціальної взаємодії, суб'єктами і учасниками якого виступають окремі індивіди, великі і малі соціальні групи. Тобто, конфлікти охоплюють всі сфери життєдіяльності студентів, а також всю сукупність соціальних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати, що до розгляду різних форм конфлікту зверталися представники практично всіх наукових шкіл і течій західної психології (А. Адлер, Д. Доллард, Д. Креч, Г. Лебон, К. Левін, К. Лоренц, У. Мак-Дугалл, Н. Міллер, С. Сігель, З. Фрейд, К. Хорні та ін.). У вітчизняній психології проблемою конфліктів займалися Н. Гришина, Т. Драгунова, А. Лурія, Д. Фельдштейн, М. Пірен, Г.В. Ложкін, Н. Пов'якель та багато інших. Уявлення про конфліктну поведінку та її зміст відображено в роботах Л. Божович, Л. Славіної, Б. Волкова, В. Ілійчука. Функції конфліктів досить глибоко проаналізовано у працях В. Андрєєвої, А. Анцупова, Н. Гришиної, А. Ішмуратова, О. Кроніка, Г. Ложкіна, Н. Пов'якель, М. Обозова, М. Пірен, Є. Потанчука, Т. Титаренка, М. Томчука, А. Шипілова та багатьох інших дослідників. Дослідженням причин конфлікту, конфліктних стосунків та способів їх корекції займалися Н. Малярова, Т. Мішина, В. Сисенко, В. Столін та ін. Є. Ільїн, П. Ковальов, М. Круглов, І. Нікольський, Д. Хокансон та інші займалися дослідженням конфліктної поведінки, її причин у людей різних статево-вікових груп, визначенням статевої відмінності у конфліктній поведінці, в тому числі в студентському віці.

Мета дослідження полягає у визначенні і з'ясуванні психолого-педагогічні причини міжособистісної конфліктної поведінки студентів.

Конфлікти в міжособистісних відносинах мають настільки ж давню історію, як і саме людство. Одні автори вважають, що міжособистісні конфлікти є непродуктивним проявом міжособистісних відносин, а тому небажані, інші – схиляються до протилежної думки [3].

У психолого-педагогічній літературі поняття «конфлікту» застосовується досить широко. Конфліктом називають і міжособистісні труднощі, і внутрішньоособистісні переживання, і кризові явища (предмет психотерапевтичної роботи), і зіткнення алгоритмів розв'язання навчальних завдань в учнів та ін.

Відомий вітчизняний соціальний психолог А. Ковальов вважав, що конфлікт як природне протиріччя, яке виникає між людьми, породжується проблемами особистого і соціального життя, протиріччями інтересів, поглядів, соціальних установок людей [9, с. 195].

На нашу думку, одне з найбільш змістовних сучасних визначень конфлікту надають Г. Ложкін та Н. Пов'якель, які розуміють його як зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодій [11, с. 27].

Отже, конфлікт – найбільш гострий спосіб вирішення протиріч, що виникає у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями.

В. Федчук зазначає [17], що оскільки конфлікт завжди передбачає участь сторін, найбільш всеохоплюючою та фундаментальною є класифікація конфліктів за кількістю сторін, що беруть участь в ньому:

– міжгрупові конфлікти (у великих соціальних групах, організаціях, малих групах), коли конфліктує сторонами є соціальні групи, що переслідують несумісні цілі і перешкоджають один одному на шляху їх здійснення;

– особистісно-групові конфлікти – виникають при невідповідності поведінки особистості груповим нормам, очікуванням, інтересам, потребам, цінностям, цілям між окремою особистістю і групою людей;

– міжособистісні конфлікти – виникають тоді, коли члени однієї групи переслідують несумісні цілі і реалізують суперечливі цінності або одночасно в конфліктній боротьбі прагнуть до досягнення однієї мети, досягти яку може лише одна зі сторін;

– внутрішньоособистісні конфлікти – виявляються в зіткненні приблизно рівних за силою, але протилежно спрямованих інтересів, потреб, потягів однієї людини [17].

В. Нагаєв [12] стверджує, що конфлікти як психологічний феномен привертали і привертають дослідників насамперед як проблема міжособистісних, внутрішньо- і міжгрупових відносин.

Людина живе серед людей і реалізує свої цілі, устремління, потреби, бажання насамперед у взаємодії з іншими людьми. Міжособистісні відносини є полем постійного зіткнення і узгодження інтересів, ареною самоствердження, тому міжособистісні конфлікти – одна з типових форм взаємин людей.

Ф. Василюк [4] зазначає, що у міжособистісному конфлікті кожна сторона прагне відстояти свою думку, довести іншій її неправоту, люди вдаються до взаємних звинувачень, нападів один на одного, словесних образ і принижень і т.ін. Така поведінка викликає у суб'єктів конфлікту гострі негативні емоційні переживання, які загострюють взаємодію учасників і провокують їх на екстремальні вчинки.

Н. Гайдук [1] вказує, що міжособистісний конфлікт виявляє відсутність згоди у сформованій системі взаємодії між людьми. У них з'являються протилежні думки, інтереси, точки зору, погляди на одні й ті ж проблеми, які на відповідному етапі взаємин порушують нормальну взаємодію, коли одна зі сторін починає цілеспрямовано діяти на шкоду іншій, а та, в свою чергу, усвідомлює, що ці дії ущемляють її інтереси, і вживає відповідні дії. Така ситуація найчастіше призводить до конфлікту як засобу її розв'язання. Повне його вирішення буде здійснено в тому випадку, коли протиборчі сторони разом цілком усвідомлено усунуть причини, що породили його. Якщо ж конфлікт вирішиться перемогою однієї зі сторін, то такий стан виявиться тимчасовим і конфлікт обов'язково в якійсь формі заявить про себе за сприятливих обставин [1].

Є. Потапчук [16] стверджує, що конфлікти у взаємодії людей, які прийнято називати *міжособистісними*, відрізняються специфічними особливостями і багатьма видами, що виділяються за різними підставами класифікації згідно з теоретичними позиціями авторів та особливостями підходів.

Е. Орлова [13] зауважує, що особистісні передумови виникнення і розвитку конфліктів можуть мати ситуативну або характерологічну основу.

До ситуативних передумов виникнення конфлікту Е. Орлова відносить: незадоволеність актуальної потреби; почуття невизначеності, невпевненості; дезорієнтація; стомлення; нестійкість настрою; підвищена збудженість; недостатня або перевернена інформованість; стан навіюваності [13].

На думку А. Донцова [8] людина може бути схильна до конфлікту, якщо вона відкинута або не визнана «своєю» серед колег, якщо її інтереси і запити не задовольняються, а домагання на провідну роль в колективі зустрічають відсіч інших співробітників [8].

До характерологічних передумов виникнення конфлікту Л. Петровська [14], перш за все, відносить стійкі якості і риси характеру, що призводять до зіткнення з оточуючими, що викликають негативне ставлення до людини, почуття антипатії і протидії, які формуються середовищем, є наслідком психологічно неадекватного, одностороннього виховання (наприклад, в умовах емоційного відкидання дитини в сім'ї,

гіпер- або гіпопротекції як стилю порушеного сімейного виховання): нетерпимість до недоліків інших; знижена самокритичність; імпульсивність; нестриманість у почуттях; вкорінені негативні забобони, упередження до людей; схильність до агресивної поведінки; схильність підкоряти собі інших; невихованість; відсутність внутрішньої духовної культури; неувага до людей; користолобство; егоїзм [14].

Виявити схильність людини до того чи іншого типу поведінки, зокрема до конфліктної, достатньо важко. Однак, істотним при цьому є визначення суб'єктивної значущості протиріччя, що лежить в основі конфліктної ситуації.

У цілому причини конфліктів між студентами у вищих навчальних закладах поділити на чотири групи: психологічні (особистісні особливості членів групи), соціально-психологічні (низький рівень згуртованості, антипатія, конкуренція, боротьба за лідерські функції в групі тощо), організаційно-педагогічні (недоліки в організації навчальної діяльності студентів) і соціально- економічні (економічне становище, соціальний статус). Розходження членів навчальної групи за матеріальним становищем, соціальному статусу стають причиною конфліктів у тих випадках, коли «одні поважають іншого у зв'язку з матеріальним становищем» [5].

Період навчання у вищому навчальному закладі – це період отримання знань, умінь, навичок, освіти, професійної кваліфікації; етап узгодження бажань, можливостей, активної суспільної діяльності. Цей період характеризується різноманітними видами активності, більш розвинутою системою соціальних зв'язків і відносин. Студентський вік – носій всіх основних характеристик і проблем молодіжного середовища. Він не має життєвого досвіду, схильний до максималізму, до перебільшення оцінки власної думки. У цей період формується власний світогляд, з'являється прагнення до незалежності, індивідуальності, оригінальності. Процес соціалізації сучасного студента супроводжується його психофізіологічним розвитком і проходить на тлі трансформації суспільства, що створює нові проблеми й ускладнює цей процес [6].

У вищому навчальному закладі більшу роль у соціалізації студента грає навчальна група. Спілкуючись між собою, студенти здобувають навички соціальної взаємодії, збільшують набір соціальних ролей, розширюють уявлення про власну особистість. Розходження в моральних установках, нормах, цінностях, поведінці часто ставлять студента в конфліктну ситуацію. У навчальній групі встановлюються та існують свої взаємини, еталони й норми поведінки, цінності й соціально-психологічний клімат. Зіткнення різних тенденцій у намірах, відносинах, мотивах і поведінці може призвести до конфлікту. Конфлікти стають невід'ємною частиною студентського життя [6].

Для з'ясування психолого-педагогічних причин конфліктної поведінки студентів нами було проведено дослідження, яке включало: 1) діагностику схильності особистості до конфліктної поведінки К.Томаса, адаптація Н. Гришиної; 2) методику «Особистісна агресивність і конфліктність» Є. Ільїна та П. Ковальова; 3) методику діагностики оцінки самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера; 4) анкетування, що спрямоване на виявлення сфер, причин, мотивів конфліктної поведінки студентів, особливостей їх поведінки у конфлікті та шляхів їх розв'язання.

Проведені нами дослідження, показують, що переважна частина досліджуваних студентів (40 % осіб) схильні до пристосувального типу поведінки в конфлікті, що свідчить про те, що у конфліктних ситуаціях вони можуть піти на вчинки, здатні на принесення в жертву власних інтересів заради інтересів іншого.

У спеціальній літературі [2; 7; 11] зазначається, що цей тип поведінки є доречним у таких ситуаціях: 1) якщо результат справи непринциповий для індивіда, але надто важливий для його опонента; 2) коли протилежна сторона наділена більшою владою, завдяки чому обов'язково переможе; 3) коли індивід усвідомлює, що пішовши на деякі поступки, небагато втратить; 4) за необхідності на певний період пом'якшити ситуацію, а через деякий час повернутися до цього питання, сподіваючись на успіх. У кожному разі індивід іде на поступки, погоджується з тим, на чому наполягає його опонент.

На думку Н. Гришиної [7], пристосування дещо нагадує уникання, оскільки передбачає перенесення вирішення проблеми на пізніше. Відмінність пристосування полягає в тому, що індивід діє разом зі своїм опонентом, пристає на його вимоги, пропозиції. А вдаючись до уникання, він нічого не робить для задоволення інтересів опонента, а просто відштовхує від себе проблему.

Поступаючись, погоджуючись або жертвуючи своїми інтересами на користь протилежної сторони, індивід може пом'якшити конфліктну ситуацію і відновити гармонію. Нерідко він використовує період затишшя, щоб виграти час і потім домогтися бажаного рішення.

Така поведінка, на думку М. Пірен [15], свідчить про те, що пристосовуватися до конфлікту студент може в наступних випадках: 1) якщо індивіда не особливо хвилює те, що сталося; 2) якщо індивід прагне зберегти добрі стосунки з іншими людьми; 3) якщо індивід усвідомлює, що важливіше зберегти добрі стосунки, ніж захистити свої інтереси; 4) якщо індивід упевнений, що результат значно важливіший для іншої людини, ніж для нього; 5) усвідомлюючи, що правда на протилежному боці; 6) за недостатніх шансів на перемогу, незначних владних ресурсів; 7) маючи певність, що протилежна сторона винесе з цієї ситуації корисний урок, якщо піти назустріч її бажанням.

Отже, пристосовуючись до думки іншого, людина пом'якшує конфліктну ситуацію, що може відновити гармонію міжособистісних взаємин.

Але, на нашу думку, у студентів пристосування може визвати почуття принизливості, неповноцінності. Також, така стратегія, як вважає В. Курбатов [10], може виявитися непридатною в тій ситуації, коли людина відчуває, що протилежна сторона конфлікту не збирається, у свою чергу, поступатися чимось або не оцінить зробленої поступки.

Значна частка досліджуваних студентів (24 % осіб) схильні до типу поведінки *уникнення* в конфліктній ситуації. Як вважає Н. Гришина [7] цей стиль поведінки близький до *пристосування*.

Виявлено, що такі особистісні характеристики студентів як запальність, наступальність, образливість, безкомпромісність, мстивість, підозрілість, непоступливість були притаманні переважній більшості студентів (явно та надмірно виражені). Схильність більшості студентів до підвищеної запальності, наступальності, безкомпромісності при виникненні спірних питань з оточуючими може призводити до безпричинних конфліктних ситуацій та їх загострення, до труднощів у їх спілкуванні, встановленні міжособистісних контактів. Молоді люди з *явною образливістю* при виникненні спірних питань схильні до деформації смисложиттєвих орієнтацій та міжособистісної взаємодії, у них може порушитися соціально-психологічна адаптація, а *надмірна образливість* може призвести до аутоагресії, дезадаптації як у конфліктній ситуації, так і в соціальному житті. Юнаки з *надмірною підозрілістю*, яких було *майже половина*, схильні не довіряти іншим, вони переконані у тому, що інші люди планують і приносять шкоду, сумніваються в щирості і чесності намірів більшості людей, що може призвести емоційних порушень у їх взаєминах.

За інтегральними показниками позитивної, негативної агресивності та конфліктності у більшості юнаків (57%) переважав рівень їх явної виразності. А за показником *негативної агресивності* виявлено більше третини молоді з *надмірним її проявом*, що можливо пов'язано зі складною соціально-економічною і політичною ситуацією в країні. Надмірна негативна агресивність може призводити до невмотивованих емоційних вибухів, до агресивної поведінки, яка не викликана оточуючим соціально-психологічним середовищем та обставинами особистісного життя юнака.

Отже, ці результати свідчать про те, що конфліктність студентів взаємопов'язана з їхньою агресивністю.

Визначено, що більше половини юнаків (54%) має середній рівень комунікативного контролю, тобто вони достатньо щирі у спілкуванні, але бувають нестримані у своїх емоційних проявах, що іноді зважає їм в їх комунікації з оточуючими. Високий рівень комунікативного самоконтролю спостерігався майже у чверті юнаків і дівчат, для яких характерно легке входження в будь-яку роль, гнучке реагування на зміну ситуації, добре відчуття себе в будь-якій ситуації спілкування або взаємодії. Проте, таким молодим людям притаманна утруднена спонтанність самовираження, вони не люблять непрогнозованих ситуацій. Проте, майже у п'ятій частині досліджуваних (19%) був низький комунікативний самоконтроль, тобто їх поведінка стала, незмінна, вони, як правило, не вважають за потрібне змінюватися залежно від ситуацій, у зв'язку з чим їх не вистачає здатності контролювати свої дії у спілкуванні, що може спричинити загострення конфліктної ситуації.

Аналіз даних анкети (власної розробки) дозволив нам встановити сфери і частоту виникнення конфліктів у студентів, причини, мотиви, що спонукають їх вступати у суперечки, особливості реагування молоді в конфліктах та способи їх вирішення. З'ясовано, що майже половина юнаків (48%) шукає причину конфліктів поза своєї особистості, звинувачуючи в них інших людей; значна частина молоді намагається підкреслити свою конструктивну роль у розв'язанні конфліктної ситуації, але на наш погляд така самовпевненість та підвищена позитивна самооцінка є дуже суб'єктивною і не відповідає справжній картині розгортання конфлікту та його протіканню. Більшість студентів (61%) стверджують, що в конфліктних ситуаціях вони поведуться спокійно і досить чемно, даючи висловитися опоненту, а головними мотивами, які спонукають людину до конфлікту, вони вважають бажання з'ясувати іншу точку зору щодо спірного питання або довести свою правоту, свою точку зору, переконання, принципи, що вказує на підсвідоме прагнення молоді виправдати свою конфліктність якоюсь «високою» метою.

Встановлено, що у більшості юнаків і дівчат (52%) конфліктні ситуації найчастіше виникають в навчанні, в студентському колективі. Також часто конфлікти у молоді виникають в різноманітних закладах та установах.

З'ясовано, що для більшості студентів (64%) конфліктна ситуація ні є природною, вона у них викликає занепокоєння та почуття провини. Більшість юнаків має бажання перекласти відповідальність за виникнення та перебіг конфлікту на іншу сторону, а людиною, що зупинила конфлікт, представити себе.

Отже, спираючись на отриманні емпіричні результати констатуючої частини дослідження, ми дійшли висновку щодо необхідності виділення особливої системи форм та методів роботи психолога з корекції конфліктної поведінки у студентському віці, яка б враховувала специфіку даного етапу життя молоді людини.

Література:

1. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування: посібник / Н. М. Гайдук (упоряд.). – Л. : ПАІС, 2007. – 296 с.
2. Бандурка А. М. Конфликтология: учебное пособие / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков: Фортуна-Пресс, 1997. – 355 с.
3. Бородкин Ф. М. Внимание: конфликт! / Ф. М. Бородкин, Н.М.Коряк. – Новосибирск: Наука, 2009. – 189 с.
4. Василюк Ф. Е. Психология переживаний / Ф. Е. Василюк. – М. : Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
5. Гомыранова О.Н. Межличностные конфликты во взаимоотношениях студентов вузов / О.Н. Гомыранова // Вестник Астраханского государственного технического университета. Выпуск №5, 2006 – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhlichnostnye-konflikty-vo-vzaimootnosheniyah-studentov-vuzov>
6. Грибок О.П. Психологічні особливості конфліктної поведінки студентів вищих навчальних закладів / О.П.Грибок // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - К., 2012. - Вип. 14. - С. 112-119.
7. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
8. Донцов А. И. Психология коллектива: Методологические проблемы исследования / А.И. Донцов. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 206 с.
9. Ковалев А. Г. Психология личности / А.Г. Ковалев. – М.: Просвещение, 1970. – 391 с.
10. Курбатов В. И. учеб. пособие для студ. гуманитар. вузов / В. И. Курбатов. Ростов н/Д : Феникс, 2005. - 445 с.
11. Ложкин Г. В. Практическая психология конфликта: учебное пособие / Г. В. Ложкин, Н. И. Повякель. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
12. Нагаев В. М. Конфликтология: навч. Посібник / В. М. Нагаев. – К.: Центр навчальної літератури., 2004. – 336 с.
13. Орлова Э. А. Взаимодействие в конфликтной ситуации / Э. А. Орлова, Л. Б. Филонов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Наука, 1976. – С. 319 – 342.
14. Петровская Л. А. О понятийной схеме социально-психологического анализа конфликта / Л.А. Петровская // Психология конфликта. Хрестоматия. – СПб.: Питер, 2001. – С. 298-310.
15. Пірен М. І. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
16. Потапчук Є. М. Деякі аспекти аналізу міжособистісних конфліктів у вітчизняній та зарубіжній психології / Є. М. Потапчук // Ціннісні орієнтації в громадському становленні особистості. Науково-методичний збірник. – Дрогобич: «Відродження», 2005. – С. 32–35.
17. Федчук В. М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки особистості / В. М. Федчук. – К.: КВВСЦ, 2007. – 139с.

Алексей Языков, Марианна Горонескуль

**СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ МЕЖЛИЧНОСТНОГО
КОНФЛИКТНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ**

В статье исследуются основные причины возникновения конфликтного взаимодействия в системе межличностных отношений между студентами. Определена классификация конфликтов и установлено сферы возникновения конфликтов у студентов.

Ключевые слова: конфликт, конфликтность, конфликтное поведение, межличностные отношения между студентами.

Oleksiy Yazykov, Marianna Goroneskul

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF STUDENTS' INTERPERSONAL
CONFLICT BEHAVIOR**

The main causes of conflict interaction in the system of interpersonal relationships among students have been clarified in the article. The classification of conflicts has been defined and the areas of conflict appearance among students have been outlined.

Key words: conflict, conflictness, conflict behavior, interpersonal relationships among students.